

Research Article

Intertextuality of the Fiftieth Prayer of Sahifa Sajjadih and Quran

Keyvan Ehsani^{1*}, Naval Hezbavi²

Abstract

Intertextuality is one of the approaches considered in recent decades in the field of literature. Intertextuality is a theory that examines the relationship between two texts. The Holy Quran, which is at the top of the religious heritage, has always been the source of many literary and religious texts, and the Sajjadiyya Sahifa, which is interpreted as "Akht al-Quran", has many Qur'anic meanings and interpretations. The present study investigates the intertextual relationship between the Qur'an and the phrases of the fiftieth prayer of Sahifa Sajjadih and with the descriptive-analytical method has reached the conclusion that there is a two-way link between the verses of the Qur'an and the words of Imam Sajjad (AS). Imam (AS) during this prayer, have used a variety of structural, thematic and lexical intertextuality as the Qur'an is manifested in their requests and the structure of his words in this prayer, more than the type of thematic intertextuality and the type of relationship It is of the parallel negation type.

Keywords: Intertextuality, Quran, Imam Sajjad (AS), Fiftieth Prayer, Sahifa Sajjadih

1. Assistant Professor of Quran and Hadith, Arak University, Arak, Iran

2. PhD student, Department of Quran and Hadith, Arak University, Arak, Iran

Correspondence Author: Keyvan Ehsani

Email: K-ehsani@araku.ac.ir

DOI: [10.30495/QSF.2023.1960941.2883](https://doi.org/10.30495/QSF.2023.1960941.2883)

Receive Date: 17.06.2022

Accept Date: 19.01.2023

بینامتنیت دعای پنجاهم صحیفه سجادیه و قرآن

کیوان احسانی^{۱*}، نوال حزباوی^۲

چکیده

بینامتنی یکی از رویکردهای مورد توجه در پژوهش‌های دهه اخیر در عرصه ادبیات است. بینامتنی، نظریه‌ای است که به بررسی رابطه بین دو متن می‌پردازد. قرآن کریم که در رأس میراث دینی قرار دارد، همواره سرچشمه اقتباس بسیاری از متون ادبی و دینی بوده است و صحیفه سجادیه که از آن به «اخذ القرآن» تعبیر می‌شود، مفاهیم و تعبیر قرآنی بسیاری در آن تجلی یافته است. پژوهش حاضر به بررسی رابطه بینامتنی قرآن و فرازهای دعای پنجاهم صحیفه سجادیه پرداخته و با روش توصیفی-تحلیلی به این نتیجه دست یافته است که بین آیات قرآن و کلام امام سجاد(ع) پیوند دوسویه و رابطه تنگاتنگی وجود دارد. امام(ع) در طول این دعا، از انواع بینامتنی ساختاری، مضمونی و واژگانی بهره برده‌اند به گونه‌ای که قرآن در درخواست‌هایشان تجلی یافته است و ساختار کلام او در این دعا، بیشتر از نوع بینامتنی مضمونی و نوع رابطه آن، از نوع نفی متوازی است.

واژگان کلیدی: بینامتنیت، قرآن، امام سجاد(ع)، دعای پنجاهم، صحیفه سجادیه

۱. استادیار علوم قرآن و حدیث، دانشگاه اراک، اراک، ایران

۲. دانشجوی دکتری گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه اراک، اراک، ایران

مقدمه و بیان مسئله

بینامتنی، نظریه‌ای است که در ابتدایی‌ترین شکل آن، رابطه دو کلمه و در پیچیده‌ترین و عمیق‌ترین شکلش، رابطه دو متن را با یکدیگر بررسی می‌کند. اصل اساسی نظریه بینامتنیت این هست که هیچ متنی بدون پیش متن نیست و متن‌ها پیوسته بر اساس متن‌های گذشته بنا می‌شوند (نامور مطلق، ۱۳۹۰ش: ۲۷). هر کسی که عهده‌دار فهم یک متن هست می‌بایست رابطه آن متن با سایر متون را تعیین کند. جهت فهم یک متن تنها توجه به روابط درون متنی کارساز نیست و می‌بایست به رابطه متن با سایر متون نیز توجه کند (قائمی نیا، ۱۳۹۳ش: ۴۱۳). ژولیا کریستوا ناقد فرانسوی بلغاری تبار قرن بیستم و مبدع نظریه «بینامتنی»، این پدیده را برای تمام متون، اجتناب ناپذیر و حتمی می‌داند و معتقد است که: «هر متن همچون معرفی از نقل قول‌ها ساخته می‌شود و هر متنی به منزله‌ی جذب و دگرگون سازی متن دیگر است» (کریستوا، ۱۳۸۱ش: ۴۴).

یکی از آثار مکتوب امام سجاده (ع) که بعد از قرآن کریم و نهج البلاغه حاوی والاترین معارف الهی است، صحیفه سجاده می‌باشد که به «أخت القرآن»، «انجیل اهل بیت (ع)» و «زبور آل محمد (ص)» لقب یافته است. یکی از مهم‌ترین دلالتی که ضرورت دارد انسان با صحیفه سجاده انس بگیرد و مانند قرآن در آن تدبر کند و در تحقق آن بکوشد، این است که صحیفه سجاده همان گزاره‌های خبری قرآن است که آن را در قالب جملات و گزاره‌های انشائی به ما تعلیم می‌دهد. ماهیت دعا به گونه‌ای است که جذاب است و اگر معارف آن را با قرآن بیان کنیم، به وضوح در می‌یابیم که تک تک جملات آن برگرفته از قرآن کریم است.

دعای پنجاهم صحیفه سجاده از دعا‌های مأثور امام سجاده (ع) است که به خاطر گناهان هنگام ترس و خشیت از خدا خوانده می‌شود. در این دعا خدا خالق، روزی‌دهنده انسان و پرورش‌دهنده معرفی و آمرزش او عامل ایجاد امید برای انسان دانسته شده است. همچنین به احاطه علم خدا بر همه اشیاء و توبه‌پذیر بودن خدا اشاره شده است. استفاده از آیات قرآن در کلام امام سجاده (ع) بر درخشندگی، رونق و استحکام اسلوب کلام می‌افزاید و تأثیر معنا را در اذهان شنوندگان مضاعف می‌نماید. در این پژوهش، با اشاره به نظریه بینامتنی و تعریف آن، فرازهای دعای پنجاهم صحیفه سجاده را در پرتو این نظریه بررسی می‌کنیم و نوع روابط بینامتنی موجود بین دو متن را بدست می‌آوریم.

پیشینه تحقیق

بررسی آثار موجود، گویای این است که دعای پنجاهم صحیفه سجاده با روش بینامتنی مورد پژوهش قرار نگرفته است. البته با این روش آثار متعددی در صحیفه سجاده نگاشته شده است. از جمله مقاله‌ای با عنوان «بینامتنیت قرآنی در صحیفه سجاده» از عباس اقبالی و فاطمه حسن خانی (۱۳۸۹ش) که در مجله ادبیات دینی، شماره اول به چاپ رسیده است. در این مقاله به طور پراکنده روابط بینامتنی را در بعضی فرازهای دعاها بررسی کرده است و به طور کلی، بیان تناص قرآنی در صحیفه بوده و ترتیب

دعا و فراز در آن لحاظ نشده است. مقاله‌ای دیگر تحت عنوان «روابط بینامتنی قرآن با صحیفه سجادیه» از کرم سیاوشی و سمیه سلمانیان (۱۳۹۳ش)، در همایش «تناس» نیز ارائه شد که فقط دعای اول و دوم را مورد واکاوی قرار داده است. همچنین پایان نامه‌ای با عنوان «تجلی قرآن در دعاهای اول تا هفتم صحیفه سجادیه» توسط عارفه داوودی و به راهنمایی فتحیه فتاحی زاده (۱۳۹۵ش) از دانشگاه الزهراء (س) به رشته تحریر در آمده است که فقط به تبیین روابط بینامتنی دعاهای اول تا هفتم صحیفه سجادیه با قرآن کریم از جنبه بلاغت پرداخته است.

نظریه بینامتنی

«بینامتنیت» ترجمه لغت «تناس» در زبان عربی است. برخی «تناس» را شکل‌گیری یک متن جدید از متون پیشین یا هم عصر آن متن یا انتقال معنا یا لفظ از یک متن به متن دیگر با اختلاف در مقصد و غایت تعریف کرده‌اند (سیفی، ۱۳۹۰ش: ۷۳). ساده‌ترین تعریف بینامتنیت را کریستوا این گونه بیان کرده است که «هر متنی برگرفته و تحولی از بسیاری از متون دیگر است» (کریستوا، ۱۳۸۱ش: ۴۴). تعریف کریستوا از بینامتنیت، دو اصطلاح «متن حاضر» و «متن غایب» را وارد مباحث بینامتنی کرد. متن موجود را متن حاضر و متونی که با متن کنونی تعامل داشته، متن غایب نامیده‌اند؛ یعنی هر گونه متنی (متن حاضر)، اصل فرایند تبدیل عملیات بینامتنی از متون دیگری (متن غایب) بوده است (موسی، ۲۰۰۰م: ۵۱-۵۲). لذا بینامتنی دارای سه رکن اصلی و اساسی است: ۱- «متن حاضر» که از آن به متن لاحق یا متن موجود تعبیر می‌شود. ۲- «متن غایب» که به آن متن سابق یا پنهان نیز می‌گویند. ۳- «روابط بینامتنی» که نحوه تعامل متن حاضر و متن غایب با یکدیگر را بازگو می‌کند (جمعه، ۲۰۰۳م: ۱۶۸). به بیان دیگر؛ روابط بینامتنی، همان انتقال لفظ یا معنا از متن پنهان به متن حاضر است که تبیین آن مهم‌ترین بخش نظریه بینامتنی در تفسیر متون است (میرزایی، ۱۳۸۸ش: ۳۰۷).

قواعد بینامتنی

باز آفرینی متن پنهان در متن حاضر به سه صورت انجام می‌گیرد که از آن‌ها به قواعد سه گانه بینامتنی تعبیر می‌شود که عبارتند از:

نفی جزئی یا اجترار: در این نوع از روابط بینامتنی، مؤلف جزئی از متن غایب را در متن خود می‌آورد و متن حاضر، ادامه متن غایب است. کمتر ابتکار و نوآوری در آن وجود دارد (عزام، ۲۰۰۵م: ۱۱۶). این نوع رابطه ساده‌ترین و سطحی‌ترین نوع روابط بینامتنی است.

نفی متوازی یا امتصاص: در این نوع از روابط بینامتنی، مؤلف متن غایب را می‌پذیرد و به گونه‌ای در متن حاضر به کار می‌برد که جوهره آن تغییری نمی‌کند (موسی، ۲۰۰۰م: ۵۵). این نوع رابطه با اندکی نوآوری از سوی مؤلف همراه است.

نفی کلی یا حواز: این نوع از روابط، بالاترین درجه بینامتنی است و به خوانشی عمیق و آگاهانه نیاز دارد تا بتوان متن پنهان را درک کرد؛ زیرا مؤلف متن پنهان را بازآفرینی کامل می‌کند به گونه‌ای که

در خلاف معنای متن پنهان به کار می‌برد و معمولاً این ناخودآگاه روی می‌دهد (وعدالله، ۲۰۰۵م: ۳۷). در واقع هیچ نوع سازشی میان متن حاضر و متن غایب وجود ندارد و به همین دلیل، عالی‌ترین نوع بینامتنی به حساب می‌آید.

بینامتنیت قرآن در دعای پنجاهم صحیفه سجاده

فرازهای دعای پنجاهم صحیفه سجاده به گونه‌های مختلف با قرآن ارتباط دارند که در اینجا به بررسی آنها می‌پردازیم:

بینامتنی ساختاری

بینامتنی ساختاری، یکی از انواع روابط بینامتنی است. در این نوع، گوینده یا نویسنده جزئی از متن غایب یا کل آن را در متن خود می‌آورد. این نوع از بینامتنی به دو بینامتنی ساختاری تطابقی و بینامتنی ساختاری غیر تطابقی تقسیم می‌شود (مسبوق، ۱۳۹۲ش: ۲۰۵).

بینامتنی ساختار تطابقی

در این نوع روابط بینامتنی، مؤلف جزئی از آیه یا کل آن را بدون هیچ تغییری و در همان معنای آیه قرآنی در متن حاضر به کار می‌برد.

امید به رحمت الهی زمینه‌آمزش گناهان

متن حاضر: «اللَّهُمَّ إِنِّي وَجَدْتُ فِيهَا أَنْزَلْتَ مِنْ كِتَابِكَ، وَبَشَّرْتَ بِهِ عِبَادَكَ أَنْ قُلْتَ يَا عَبْدِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ، إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا» (دعای ۵۰: فراز ۲)؛ «ای خداوند، در کتابی که نازل کرده‌ای و بندگان را به آن بشارت داده‌ای، یافته‌ام که گفته‌ای: بگو ای بندگان من که بر زبان خویش اسراف کرده‌اید، از رحمت خداوند مأیوس نشوید؛ زیرا خدا همه‌ی گناهان را می‌آمرزد».

متن غایب: «قُلْ يَا عَبْدِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ» (زمر: ۵۳)؛ «بگو: ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید! از رحمت خداوند نومید نشوید که خدا همه گناهان را می‌آمرزد، زیرا او بسیار آمرزنده و مهربان است».

رابطه بینامتنی: امام (ع) در متن حاضر بخشی از آیه ی ۵۳ سوره زمر را بدون هیچ‌گونه تغییری در متن دعا با همان معنا آورده است. خداوند در این آیه شریفه بندگان را به توبه ترغیب می‌نماید که مأیوس نباشند و قبل از معاینه موفق به توبه شوند (طیب، ۱۳۶۹ش: ۳۳۱/۱۱). امام (ع) در این فراز از دعا با استناد به آن آیه، مخاطب را به این نکته متوجه می‌سازد که اگر کسی در برابر بشارت‌های قرآن، به جهت اینکه خدای متعال قول کننده‌ی توبه و عفو کننده‌ی سیئات است، به ناامیدی روی آورد و مأیوس از رحمت خدا شود، به کفر گراییده و با قرآن مجید به معارضه برخاسته و از دایره عبودیت و بندگی بیرون رفته است (انصاریان، ۱۳۷۵ش: ۲۲۹/۱۲). از اینرو ارتباط بین دو متن، از نوع نفی جزئی است.

بینامتنی ساختار غیر تطابقی

در این نوع بینامتنی ساختاری، مؤلف بخشی از متن آیه قرآنی را با ساختاری تغییر یافته در لایه‌های صرف و نحو، در سخن خود به کار می‌گیرد و بدین وسیله به شکل‌های گوناگون، گاه با افزودن یا کاستن و گاه با تغییر یا تأخیر در ساختار دخل و تصرف می‌کند (عباس زاده، ۱۳۸۹ش: ۳).

حسابگر بودن دقیق خداوند و احاطه علم او به همه اشیاء

متن حاضر: «وَأَنْتَ لَا تَخْفَىٰ عَلَيْكَ خَافِيَةٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ إِلَّا أَتَيْتَ بِهَا، وَكَفَىٰ بِكَ جَازِيًا، وَكَفَىٰ بِكَ حَسِيبًا» (دعای ۵۰ / فراز ۳)؛ «بار خدایا، تویی که در آسمان و زمین هیچ رازی بر تو پوشیده نیست و آن را در روز رستاخیز آشکار می‌کنی و در آن روز نه به جزا دهنده‌ای نیازت هست و نه به حسابگری».

متن غایب: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ» (آل عمران: ۵)؛ «هیچ چیز، در آسمان و زمین، بر خدا مخفی نمی‌ماند».

«كُفِيَ بِاللَّهِ حَسِيبًا» (نساء: ۶؛ احزاب: ۳۹)؛ «همین بس که خداوند حسابگر (و پاداش‌دهنده اعمال آنها) است».

رابطه بینامتنی: امام (ع) در این فراز از دعا با اقتباس از آیه ۵ سوره آل عمران به خداوند عرضه می‌دارند: پروردگارا شما کسی هستید که چیزی در آسمان و زمین بر شما مخفی و پوشیده نیست. و با عبارت «إِلَّا أَتَيْتَ بِهَا» بر این مطلب تأکید می‌کند که از علم خدا چیزی مخفی نمی‌ماند مگر آن را در روز قیامت حاضر می‌کند. و در آخر فراز ۳، امام (ع) عین عبارت قرآنی «كَفِيَ بِاللَّهِ حَسِيبًا» (احزاب: ۳۹؛ نساء: ۶) را با اندکی تغییر آورده است. فقط به جای اسم "الله" از ضمیر مخاطب مفرد استفاده کرده است و هماهنگی صدر و انتهای فراز را مانند آیات قرآن رعایت کرده است. بنابراین رابطه بین دو متن از نوع نفی متوازی است.

آگاهی معصومین (ع) از اسماء الهی

متن حاضر: «فَأَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ بِالْمُخْزُونِ مِنْ أَسْمَائِكَ وَبِمَا وَارَتْهُ الْحُجُبُ مِنْ بَهَائِكَ» (دعای ۵۰: فراز ۵)؛ «خدایا! به حق نامهای مبارکت که در دانش تو محفوظ است و احدی از آن خبر ندارد و به جمال و زیباییات که پرده‌های نور آن را پوشانده، از توی می‌خواهم».

متن غایب: «قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافَتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا» (اسراء: ۱۱۰)؛ «بگو: «اللَّهُ» را بخوانید یا «رحمان» را، هر کدام را بخوانید، (ذات پاکش یکی است؛ و) برای او بهترین نامهاست!» و نمازت را زیاد بلند، یا خیلی آهسته نخوان؛ و در میان آن دو، راهی (معتدل) انتخاب کن».

رابطه بینامتنی: امام (ع) در این فراز از دعا به جای کلمه «ادعوا»، کلمه «اسئلک» به کار برده و کلمه «اسماء» هم در متن حاضر و غایب تکرار شده است. نظیر این قول در آیه ۱۱۰ سوره اسراء آمده است که خدا را به اسم‌های نیکو بخوانید. امام (ع) در ادامه درخواست اسم‌های نیکو را توضیح و تفسیر

کرده تا اجمال نهفته در آیه روشن شود. از اینکه حضرت سجاد(ع) و امامان دیگر گاهی خدا را به این اسما سوگند می‌دهند، روشن می‌شود که ائمه(ع) آن چنان به خداوند متعال تقرب جست‌اند که از سرّ الاسرار هستی آگاه‌اند(ممدوحی، ۱۳۹۲ش: ۴/۳۰۲). البته مقصود از خواندن خدا با این نام‌ها، تنها این نیست که این الفاظ را بر زبان جاری کنیم. منظور آن است که بکوشیم تا جایی که ممکن است این صفات را در وجود خودمان ایجاد کنیم و متّصف به صفات او شویم(رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷ش: ۷/۳۰۴؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ش: ۱۲/۳۲۷)؛ بنابراین ارتباط بین دو متن از نوع نفی متوازی است.

خداوند توبه پذیر و دارای جلال و کرامت

متن حاضر: «فَارْحَمْنِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، وَ تَجَاوَزْ عَنِّي يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، وَ تَبْ عَلَيَّ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ»(دعای ۵۰: فراز ۷)؛ پس به من رحم کن، ای مهربان‌ترین مهربانان! و از من گذشت کن، ای صاحب بزرگی و عظمت و رافت و محبت! و توبه‌ام را بپذیر که تو بسیار توبه پذیر مهربانی.»

متن غایب: «و تَبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ»(بقره: ۱۲۸)؛ «و توبه ما را بپذیر، که تو توبه‌پذیر و مهربانی.»

«و أَنْتَ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»(اعراف: ۱۵۱)؛ «و تو مهربان‌ترین مهربانانی.»

«و يَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»(رحمن: ۲۷)؛ «و تنها ذات ذو الجلال و گرامی پروردگارت باقی می‌ماند.»

رابطه بینامتنی: امام(ع) در متن حاضر، عین عبارت «ارحم الرحمن» در آیه ۱۵۱ سوره اعراف را که به صفت رحمانیت خدا اشاره دارد را با اندک تغییری در اعراب کلمه «ارحم» با توجه به نقش عبارت در متن به کار برده است. همچنین با اقتباس از آیه ۲۷ سوره رحمن به صفات جمال و جلال الهی اشاره کرده است و در انتهای این فراز، عبارت «و تَبْ عَلَيَّ، إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ» که برگرفته از آیه ۱۲۸ سوره بقره است را با اندکی تفاوت به این گونه آورده است که در متن غایب به جای ضمیر جمع در کلمه «عَلَيْنَا»، ضمیر مفرد به کار برده است.

در این فراز از دعا، امام(ع) رحمت خداوند را بر طلب تجاوز و توبه مقدم کرد؛ چون کسی که رحیم است او خطاها را می‌بخشد و توبه را قبول می‌کند. در انتهای فراز عبارت «انک انت التواب الرحيم» دلیل پذیرفتن توبه را بیان می‌کند که به سبب سبقت گرفتن رحمت خداوند از توبه بندگان را قبول می‌کند(مدنی شیرازی، ۱۴۰۹ق: ۷/۳۲۹). امام(ع) متن پنهان را به گونه‌ای در کلام خود به کار برده است که جوهره آن تغییر نکرده و بین متن پنهان و متن حاضر نوعی سازش ایجاد شده است. آن حضرت با ظرافتی خاص، آیه‌هایی از سوره بقره، اعراف و رحمن را در کلام خود آورده و از معنای آن دفاع کرده است؛ بدین صورت، رابطه دو متن، از نوع نفی متوازی است.

بینامتنی مضمونی

در این نوع رابطه بینامتنی، مؤلف مایه‌ی اصلی سخن خویش را از مفهوم یا نکته‌ی ای اخذ می‌کند و در پردازش سخن به گونه‌ی عمل می‌کند که خواننده آگاه به متن غایب، پس از خواندن آن پیوند

مفهومی و معنوی میان متن غایب و متن حاضر را می‌فهمد (حلبی، ۲۰۰۷م: ۲۱). این نوع الهام‌گیری در قرآن گاه از چند آیه یا یک آیه یا بخشی از آن که در آن اشاره آشکار و صریحی به متن غایب نمی‌شود، صورت می‌گیرد.

آفرینش، تربیت و پرورش و تکفل ورزی انسان

متن حاضر: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ خَلَقْتَنِي سَوِيًّا، وَ رَبَّيْتَنِي صَغِيرًا، وَ رَزَقْتَنِي مَكْفِيًّا» (دعای ۵۰: فراز ۱)؛ «ای خداوند، مرا درست اندام و کامل آفریدی و در خردی پروردی و به کفایت روزی‌ام دادی» متن غایب: «وَ آتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ» (ابراهیم: ۳۴)؛ «و از هر چیزی که از او خواستید، به شما داد؛ و اگر نعمتهای خدا را بشمارید، هرگز آنها را شماره نتوانید کرد! انسان، ستمگر و ناسپاس است».

رابطه بینامتنی: این کلام حضرت، از آیه ۳۴ سوره ابراهیم اقتباس شده است؛ چون نعمت‌های مادی و معنوی پروردگار آن چنان سر تا پای وجود و محیط زندگی انسان را فرا گرفته که قابل احصا نیستند، به علاوه آنچه انسان از نعمت‌های الهی می‌داند، در برابر آنچه نمی‌داند قطره‌ای در برابر دریا است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ش: ۱۰ / ۳۵۱). در کلام امام (ع)، بحث از بیان بعضی از نعمت‌های خداوند و اعتراف به آنهاست. در آیه قرآنی، بحث از دادن تمام نعمتهایی که انسان نیاز دارد و نیز عدم احصاء نعمت‌های خداوند توسط انسان است. امام (ع) این مضمون را در کلام خود با اشاره کردن به نعمت‌های حیاتی و ضروری که خداوند به انسان داده، به کار گرفته است، بدون آنکه جوهره آن را تغییر دهد؛ بنابراین رابطه بین متن پنهان و متن حاضر، از نوع نفی متوازی است.

ثبت کامل اعمال در نامه عمل

متن حاضر: «وَ قَدْ تَقَدَّمَ مِنِّي مَا قَدْ عَلِمْتَ وَ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، فَيَا سَوَاتِمَا مِمَّا أَحْصَاهُ عَلَيَّ كِتَابَكَ» (دعای ۵۰/فراز ۲)؛ «و تو خود دانی و بهتر از من دانی که چه گناهایی از من سر زده است و از آن همه گناهان که برای من در طومار تو ثبت شده، چه رسوایی عظیمی است مرا».

متن غایب: «وَ إِنْ عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ * كِرَامًا كَاتِبِينَ * يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ» (انفطار: ۱۰ و ۱۱ و ۱۲)؛ «و بی شک نگاهبانانی بر شما گمارده شده، والا مقام و نویسندگان (اعمال نیک و بد شما) که می‌دانند شما چه می‌کنید».

رابطه بینامتنی: در متن حاضر، امام (ع) بعد از اعتراف به از پیش فرستادن اعمال، سخن خود را با عبارت «ای خدا شما به اعمالم از من آگاه تری» تأکید کرد؛ یعنی شما به اعمال من از لحاظ کمیت و کیفیت و زشتی و شنیع بودن آن آگاه تر هستی و در ادامه به خداوند استغاثه می‌کند که رسوایی بر من باد اگر آنچه را که نویسندگان والا مقام در نامه عملم می‌نویسند، آشکار گردد (موسوی حسینی شیرازی، ۱۳۴۰ش: ۵ / ۴۵۴؛ دارابی، ۱۳۷۹ش: ۷۰۰). در این فراز از دعا، حضرت سجاد (ع) با اقتباس از آیات ۱۰ تا ۱۲ سوره انفطار تأکید می‌کند که اعمال انسان غیر از طریق یادآوری خود صاحب عمل، از طریقی دیگر نیز محفوظ است، و آن محفوظ بودن اعمال با نوشتن فرشتگان نویسنده اعمال است که در طول زندگی هر انسانی موکل بر او هستند و بر معیار آن اعمال پاداش و کیفر می‌بینند (طباطبایی،

۱۳۷۴ش: ۲۰ / ۲۲۶). در واقعیت امر، انسانها در طول روزگاران اعمال خویش را فراموش می‌کنند ولی خدا که بر هر چیز شاهد و حاضر است، عمل آنها را تا به آخر شمرده است و به آنها خبر خواهد داد. از اینرو رابطه بین دو متن، از نوع نفی متوازی است.

گستره شمول عفو خداوندی سبب نجات از هلاکت

متن حاضر: «فَلَوْ لَأَ الْمَوَاقِفُ الَّتِي أُؤْمَلُ مِنْ عَفْوِكَ الَّتِي شَمِلَ كُلَّ شَيْءٍ لَأَلْقَيْتُ بِبَيْدِي» (دعای ۵۰: فراز ۳)؛ «پس اگر آن موارد امیدواری من به عفو و بخشش تو که همه چیز را شامل است، نبود خود را به دست هلاکت می‌سپردم».

متن غایب: «و لَا تَلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ» (بقره: ۱۹۵)؛ «و خود را به دست خود، به هلاکت نیفکنید».

«و لَا تَيَاسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ نَهَ لَا يِيَّاسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ» (یوسف: ۸۷)؛ «و از رحمت خدا مأیوس نشوید؛ که تنها گروه کافران، از رحمت خدا مأیوس می‌شوند».

«لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً» (زمر: ۵۳)؛ «از رحمت خداوند ناامید نشوید که خدا همه گناهان را می‌آمرزد؛ زیرا او بسیار آمرزنده و مهربان است».

رابطه بینامتنی: در متن حاضر، امام(ع) به ما می‌آموزد که باید به عفو الهی تمسک جست، اگر چه مستحق هر گونه عقوبت باشد؛ زیرا یأس و ناامیدی از نظر قرآن کریم بسیار نکوهیده است (ممدوحی، ۱۳۹۲ش: ۴ / ۲۹۸). همان طور که خداوند در آیه ۸۷ سوره یوسف، ناامیدی از رحمت خود را ویژگی کافران دانسته است. در متن حاضر در ادامه دعا، عبارت «الَّذِي شَمِلَ كُلَّ شَيْءٍ» که از آیه ۵۳ سوره زمر الهام گرفته است، بیانگر شمول و فراگیری عفو خداوندی است. امام(ع)، عبارت بعدی این فراز که «لَأَلْقَيْتُ بِبَيْدِي» است و به معنی هلاک کردن با دست خود است (موسوی، ۱۴۱۱ق: ۷۹۰؛ شیرازی: ۱۳۸۸ش: ۴۷۷) را از آیه ۱۹۵ سوره بقره اقتباس کرده است و بر این معنی تأکید می‌کند که اگر عفو و مغفرت خداوند سبحان نبود، یأس و ناامیدی بر بندگان سایه می‌افکند و امید به موفقیت و نجات از بین می‌رفت و قهراً همه بر طغیان‌شان افزوده می‌شد. از اینرو امام(ع) رابطه ای از نوع نفی متوازی بین دو متن ایجاد کرده است.

نبودن هیچ راه فراری برای انسان

متن حاضر: «وَلَوْ أَنَّ أَحَدًا اسْتَطَاعَ الْهَرَبَ مِنْ رَبِّهِ لَكُنْتُ أَنَا أَحَقَّ بِالْهَرَبِ مِنْكَ» (دعای ۵۰: فراز ۳)؛ «اگر کسی را یاری آن بود که از پروردگارش بگریزد من از هر کس دیگر سزاوارتر می‌بودم که از تو بگریزم»

و «اللَّهُمَّ إِنَّكَ طَالِبِي إِنْ أَنَا هَرَبْتُ، وَ مَدْرِكِي إِنْ أَنَا فَرَرْتُ» (دعای ۵۰: فراز ۴)؛ خدایا! تو خواستار و جوینده منی اگر بگریزم؛ و تو دریابنده منی، اگر فرار کنم».

متن غایب: «يا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ»؛ (رحمن: ۳۳)؛ «ای گروه جنّ و انس! اگر می‌توانید از مرزهای آسمانها و زمین بگذرید، پس بگذرید، ولی هرگز نمی‌توانید، مگر با نیرویی (فوق‌العاده)».

«يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُجُ كَلَّا لَا وَزَرَ * إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ» (قیامت: ۱۰ و ۱۱ و ۱۲)؛ «آن روز انسان می‌گوید: «راه فرار کجاست؟! هرگز چنین نیست، راه فرار و پناهگاهی وجود ندارد. آن روز فرارگاه نهایی تنها به سوی پروردگار تو است».

رابطه بینامتنی: کلمه «هَرَبٌ» در فراز ۳، به معنی فرار است و در فراز ۴، کلمه «طالبي» از «طَلَبٌ» به معنی جوینده و کلمه «مدرکی» از «دَرَكٌ» به معنی دریابنده است؛ یعنی به من می‌رسی و مراد از آن غلبه اراده و قضاء الهی بر انسان است (سید محمد شیرازی، ۱۳۸۸ش: ۴۷۹). امام(ع) در فرازهای ۳ و ۴، عدم توانایی فرار انسان از قدرت خدا را از آیات ۳۳ سوره رحمن، ۵۰ سوره ذاریات و آیات ۱۰ الی ۱۲ سوره قیامت اقتباس کرده است و بر این نکته تأکید کرده است که در روز قیامت که همه چیز تحت سلطه و اراده خداست، برای فرار انسان از دادگاه عدل الهی، هیچ راه فراری نیست. و بینامتنی از نوع نفی متوازی را خلق کرده است.

تفضل خداوند معیار عفو و بخشش

متن حاضر: فَهَآ أَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ خَاضِعٌ ذَلِيلٌ رَاغِمٌ، إِن تَعَذَّبْنِي فَإِنِّي لِذَلِكَ أَهْلٌ، وَ هُوَ يَا رَبِّ مِنْكَ عَدْلٌ، وَإِن تَعْفُ عَنِّي فَقَدِيمًا شَمَلْنِي عَفْوُكَ، وَ أَلْبَسْتَنِي عَافِيَتَكَ» (دعای ۵۰: فراز ۴)؛ «اینک منم که در برابرت قرار دارم؛ فروتن، خوار، بینی به خاک مالیده. اگر عذابم کنی سزاوار آن هستم و عذاب من از ناحیه تو - ای پروردگار - عین عدالت است؛ و اگر از من بگذری، برنامه تازه‌ای نیست؛ چرا که از دیرباز گذشتت مرا فرا گرفته و جامه تندرستی و سلامتت را بر من پوشانده‌ای».

متن غایب: «قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ» (اعراف: ۲۳)؛ «گفتند: پروردگارا! ما به خویشتن ستم کردیم! و اگر ما را نبخشی و بر ما رحم نکنی، از زیانکاران خواهیم بود».

«وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنكُمْ مِنْ أَحَدٍ» (نور: ۲۱)؛ «اگر تفضل و رحمت خدا نبود، هیچ یک از شما پاک نمی‌گردیدید».

رابطه بینامتنی: امام(ع) در فراز ۴ بعد از بیان عدم توانایی فرار انسان از دادگاه عدل الهی، به بیان حالت تضرع انسان و اعتراف او در پیشگاه قدرت خداوندی پرداخته است. عبارت «أَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ» به معنی این است که من تحت قدرت و سلطه شما هستم. عبارت «خَاضِعٌ ذَلِيلٌ»؛ یعنی در برابر اراده شما خاضع و ذلیل و خوارم و کلمه «رَاغِمٌ» به معنی بینی را به خاک مالیدن است و کنایه از اطاعت و فرمانبرداری از فرمان تو دارم (موسوی، ۱۴۱۱ق: ۹۰۰). امام(ع) در این فراز، از خداوند درخواست می‌کند که با عدل خودت مرا محاکمه نکنی بلکه به عفو مرا بازخواست کن که همیشه عفو و گذشتت مرا شامل بوده و لباس عافیت بر من پوشانده‌ای.

امام(ع) این شیوه اعتراف از گناهان و تضرع به درگاه الهی را از آیات ۲۳ سوره اعراف و ۲۱ سوره نور اقتباس کرده است. در آیه ۲۳ سوره اعراف بحث از تضرع و التماس آدم و حوا و اعتراف آنها به گناهشان در نزد پروردگار است و در آیه ۲۱ سوره نور به عفو خداوند که نوعی تفضل خدا بر انسان است و سبب پاک شدن از گناهان است، اشاره شده است. امام(ع) با به کارگیری مضمون قرآنی، نحوه تضرع به درگاه الهی و امید داشتن به عفو رحمت خداوندی را به تصویر کشیده است و بدین وسیله بین دو متن ارتباط برقرار کرده و خواننده را لحظه‌ای به فضای داستان آدم و حوا برده و از این رهگذر، بینامتنی از نوع نفی متوازی خلق کرده است.

اوج عشق معصوم(ع) به حضرت احدیت

متن حاضر: «فَارْحَمْنِي اللَّهُمَّ فَإِنِّي أَمْرٌ حَقِيرٌ، وَ خَطِرِي يَسِيرٌ، وَ لَيْسَ عَذَابِي مِمَّا يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ، وَ لَوْ أَنَّ عَذَابِي مِمَّا يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ لَسَأَلْتُكَ الصَّبْرَ عَلَيْهِ، وَ أَحْبَبْتُ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ لَكَ، وَ لَكِنْ سُلْطَانُكَ اللَّهُمَّ أَعْظَمُ، وَ مُلْكُكَ أَدْوَمُ مِنْ أَنْ تَزِيدَ فِيهِ طَاعَةَ الْمُطِيعِينَ، أَوْ تَنْقُصَ مِنْهُ مَعْصِيَةَ الْمُذْنِبِينَ»(دعای ۵۰: ۶)؛ «خدایا! به من رحم کن؛ زیرا که من فردی حقیر و قدر و منزلتم ناچیز است و عذاب کردن من چیزی نیست که به مقدار ذره‌ای در پادشاهی و فرمانرواییات بیافزاید؛ و اگر عذابم بر پادشاهی‌ات می‌افزود، صبر و شکیبایی بر آن را از تو درخواست می‌کردم و دوست داشتم که این فروزی برای تو باشد؛ اما خدایا! سلطنتت بزرگ‌تر و پادشاهی‌ات بادوام‌تر از آن است که فرمان‌بردن فرمان‌برندگان بر آن بیافزاید، یا معصیت گناهکاران از آن بکاهد».

متن غایب: «مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَ آمَنْتُمْ وَ كَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا»(نساء: ۱۴۷)؛ «خدا چه نیازی به مجازات شما دارد اگر شکرگزاری کنید و ایمان آورید؟ خدا شکرگزار و آگاه است(اعمال و نیات شما را می‌داند، و به اعمال نیک، پاداش نیک می‌دهد)».

«تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»(ملک: ۱)؛ «پر برکت و زوال‌ناپذیر است کسی که حکومت جهان هستی به دست اوست و او بر هر چیز تواناست».

رابطه بینامتنی: در متن حاضر، امام(ع) با تمام صدق و بدون مبالغه عشق خالصانه خود را به پروردگار تقدیم می‌دارد. در این مقام بدون هیچ ادعا امام(ع) عرض می‌کنند: ما حقیر و اندکیم و هیچ ارزشی نداریم و قابل ملاحظه نیستیم. اکنون که چنین است، قطعاً عذابم برای تو بی‌اثر است؛ من چه هستم؟ و کیستم، ولی با تمام ضعف و ناچیزی، اگر بدانم عذاب من در ملک تو ذره‌ای می‌افزاید، حتماً از تو درخواست عذاب می‌کردم و بر عذاب تو صبر می‌نمودم. کلام امام(ع) در این فراز، نشأت گرفته از آیه ۱۴۷ سوره نساء و بیانگر اوج عشق بنده به مقام ذات حضرت احدیت است؛ با اینکه امام(ع) معصوم است، این چنین به درگاه خدا تضرع می‌نماید. و بر این نکته تأکید می‌کند که افعال خداوند معلل به اغراض شخصی نیست و عذاب کردن بندگان به سبب رسیدن فایده به او یا مرتفع شدن ضرر از او نیست؛ چون همه اینها از لوازم احتیاج است و او نسبت به همه بندگان، غنی بالذات است(رضایی اصفهانی، ۱۳۸۷ش: ۲/ ۱۴۵).

عبارت «الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ» در آیه ۱ سوره ملک اشاره به کمال تسلط خدا بر ملک است. آن چنان ملک در مشیت او است که به هر نحو بخواهد در آن تصرف می‌کند، پس خدای تعالی به نفس خود مالک هر چیز و از هر جهت است، و نیز مالک ملک هر مالک دیگر است (طباطبایی، ۱۳۷۴ ش، ۱۹: ۵۸۵). امام (ع) این مضمون را در انتهای فراز در متن حاضر به کار برده است، آنجا که می‌فرماید: «سلطنت بزرگ تو فراتر از آن است که طاعت مطیعان و معصیت گناهکاران در آن اثری بگذارد». بدین صورت امام (ع)، بین متن حاضر و متن غایب، نوعی تعامل آگاهانه برقرار کرده و رابطه‌ای از نوع نفی متوازی خلق کرده است.

بینامتنی واژگانی

الفاظ، ماده اولیه‌ای است که نویسنده یا گوینده بوسیله آن، تصویرهای ذهنی خود را بیان می‌کند (مسبوق، ۱۳۹۲ ش: ۲۱۶). گزینش واژگان یک متن، در دلالت معنا و زیبایی متن اثر فوق العاده‌ای دارد. اگرچه این نوع رابطه بینامتنی در دعای پنجاهم صحیفه سجادیه کاربرد زیادی نداشته، اما موارد معدود آن به شرح ذیل است:

ضبط عمل

متن حاضر: «وَقَدْ تَقَدَّمَ مِنِّي مَا قَدْ عَلِمْتَ وَ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، فَيَا سَوَاتِمَا مِمَّا أَحْصَاهُ عَلَيَّ كِتَابِكَ» (دعای ۵۰: فراز ۲)؛ «و تو خود دانی و بهتر از من دانی که چه گناهانی از من سر زده است و از آن همه گناهان که برای من در طومار تو ثبت شده، چه رسوایی عظیمی است مرا».

متن حاضر: «يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَ نَسُوهُ وَ اللَّهُ عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ» (مجادله: ۶)؛ «در آن روز که خداوند همه آنها را بر می‌انگیزد و از اعمالی که انجام دادند با خبر می‌سازد، اعمالی که خداوند حساب آن را نگه داشته و آنها فراموشش کردند؛ و خداوند بر هر چیز شاهد و ناظر است».

رابطه بینامتنی: کلمه «احصاء» در متن حاضر، با الهام‌گیری از متن پنهان، به معنای احاطه داشتن به عدد هر چیز است، به طوری که حتی یک عدد از آن از قلم نیفتد، به کار رفته است و رابطه بینامتنی آن از نوع نفی متوازی است.

توصیف ذلت و خواری انسان در پیشگاه عدل الهی

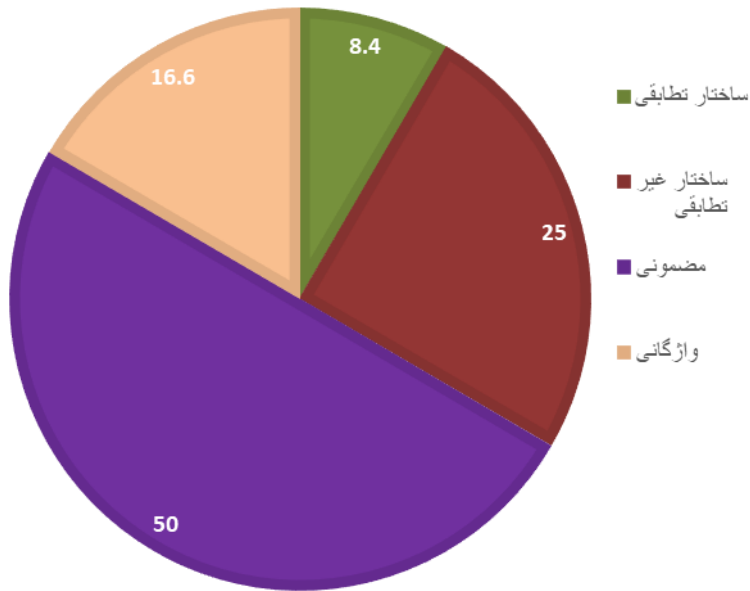
متن حاضر: «فَهِيَ أَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ خَاضِعٌ ذَلِيلٌ رَاغِمٌ...» (دعای ۵۰: فراز ۴)؛ «اینک منم که در برابرت قرار دارم؛ فروتن، خوار، بینی به خاک مالیده...».

متن غایب: «سَنَسِمُهُ عَلَيَّ الْخُرْطُومِ» (قلم: ۱۶)؛ «ما بزودی بر بینی او علامت و داغ ننگ می‌نهم».

رابطه بینامتنی: در متن حاضر، امام (ع) برای توصیف حالت ذلیل و خوار بودن انسان در روز قیامت در پیشگاه عدل الهی، کلمه «رَاغِمٌ» را به کار برده است. این کلمه به معنای به خاک مالیدن بینی است (موسوی، ۱۴۱۱ ق: ۹۰۰؛ دارابی، ۱۳۷۹ ش: ۷۰۲). امام (ع) این حالت خواری انسان را از مضمون

آیه ۱۶ سوره قلم اقتباس کرده است. در آیه قرآنی، نهادن علامت و داغ ننگ بر بینی، تعبیری گویا و رسا بر نهایت دلیل ساختن آنهاست؛ زیرا بینی در لغت عرب معمولا کنایه از بزرگی و عزت است همان‌گونه که در فارسی نیز وقتی می‌گوئیم بینی او را به خاک بمالید دلیل بر این است که عزت او را بر باد دهید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ش: ۲۴ / ۳۸۸). از اینرو رابطه بین دو متن، از نوع نفی متوازی است.

نمودار رابطه بینامتنی دعای پنجاهم صحیفه سجاده با قرآن

نتیجه‌گیری

با بررسی‌های انجام شده، روشن شد که امام سجاده (ع) بین فرازهای دعای پنجاهم صحیفه سجاده و قرآن، نوعی تعامل آگاهانه برقرار کرده است. حضور قرآن در دعاها (ع) امام (ع) بارز و آشکار است و حکایت از همسویی و ارتباط تنگاتنگ صحیفه سجاده و قرآن با یکدیگر دارد. امام (ع) در این دعا، ساختار و مضامین مختلف قرآنی همچون امید به رحمت الهی زمینه‌آمزش گناهان، حسابگر بودن دقیق خداوند و احاطه علم او به همه اشیاء، آگاهی معصومین (ع) از اسمای پنهان الهی، خداوند توبه‌پذیر و دارای جلالت و کرامت، آفرینش، تربیت و پرورش و تکفل ورزی انسان، ثبت کامل اعمال در نامه عمل، گستره شمول عفو خداوندی سبب نجات از هلاکت، نبودن هیچ راه فراری برای انسان، تفضل خداوند معیار عفو و بخشش، اوج عشق معصوم (ع) به حضرت احدیت، ضبط عمل و توصیف دلیل بودن انسان در پیشگاه عدل الهی را به کار برده است. انگیزه امام (ع) از به کارگیری متن قرآنی در کلام خود، استدلال، تفسیر و توضیح،

بلاغت افزایی و در نتیجه اثرگذاری بیشتر بر مخاطب است و ساختار کلام او در این دعا بیشتر از نوع بینامتنی مضمونی و نوع رابطه بینامتنی آن، از نوع نفی متوازی است.

کتابنامه

- قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.
صحیفه سجاده، ترجمه عبدالمحمد آیتی.
 انصاریان، حسین، ۱۳۷۵ش، **دیار عاشقان**، تحقیق محسن فیض پور، تهران: دارالعرفان.
 جمعه، حسین، ۲۰۰۳م، **المسبار فی النقد الادبی**، دمشق: اتحاد الکتب العرب.
 دارابی، محمد بن محمد، ۱۳۷۹ش، **ریاض العارفین فی شرح صحیفه سید الساجدین**، با تعلیقات شیخ محمد تقی شریعتمداری، تحقیق حسین درگاهی، سازمان اوقاف و امور خیریه، تهران: اسوه.
 رضایی اصفهانی، محمد علی، ۱۳۸۷ش، **تفسیر قرآن مهر**، قم: پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.
 شیرازی، سید محمد، ۱۳۸۸ش، **شرح الصحیفه السجاده**، قم: دارالعرفان.
 طباطبایی، سید محمد حسین، ۱۳۷۴ش، **المیزان فی تفسیر القرآن**، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
 طیب، عبدالحسین، ۱۳۶۹ش، **اطیب البیان فی تفسیر القرآن**، تهران: اسلام.
 عزام، محمد، ۲۰۰۵م، **شعریه الخطاب السردی**، دمشق: منشورات اتحاد الکتب العرب.
 قائمی نیا، علیرضا، ۱۳۹۳ش، **بیولوژی نص**، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
 کریستوا، ژولیا، ۱۳۸۱ش، «**کلام، مکالمه، رمان**»، ترجمه: پیام یزدانجو، تهران: نشر آگه.
 مدرسی چهاردهی، محمد علی، ۱۳۷۹ش، **شرح صحیفه سجاده**، تهران: مرتضوی.
 مدنی شیرازی، سید علی خان، ۱۴۰۹ق، **ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین**، تحقیق سد محسن حسینی امینی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
 مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۱ش، **تفسیر نمونه**، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 ممدوحی، حسن، ۱۳۹۲ش، **شهود و شناخت**، قم: مؤسسه بوستان کتاب.
 موسی، خلیل، ۲۰۰۰م، **فی الشعر العربی الحدیث**، دمشق: اتحاد الکتب العرب.
 موسوی، عباس علی، ۱۴۱۱ق، **فی رحاب الصحیفه السجاده**، قم: دارالمرتضی.
 نامور مطلق، بهمن، ۱۳۹۰ش، **درآمدی بر نظریه بینامتنیت: نظریه ها و کاربردها**، تهران: انتشارات سخن.
 وعدالله، لیدیا، ۲۰۰۵م، **التناص المعرفی فی شعر عزالدین المناصره**، بی جا: دارالمندلاوی.

مقالات

- حلبی، احمد طعمه، ۲۰۰۷م، «**اشکال التناص الشعری شعر البیاتی نمودجا**»، نشریه الموقف الادبی، ع ۴۳، صص ۶۰-۸۳.

- سیفی، طیبه، ۱۳۹۰ش، «بینامتنی اشعار عبدالوهاب البیاتی با قرآن کریم»، پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم، س ۲، ش ۲، صص ۷۱-۷۹.
- عباس زاده، حمید، ۱۳۸۹ش، «اقتباس قرآنی در نهج البلاغه»، نشریه مطالعات تفسیری، س ۱، ش ۱، صص ۳۸-۵۵.
- مسیوق، مهدی، بیات، حسین، ۱۳۹۲، «بینامتنی قرآنی در اشعار احمد شرقی»، نشریه نقد ادب معاصر عربی، یزد، س ۲، ش ۲، صص ۲۰۵-۲۲۴.
- میرزایی، فرامرز و ماشاءالله واحدی، ۱۳۸۸ش، «روابط بینامتنی قرآن با اشعار احمد مطر»، نشریه ادب و زبان فارسی، ش ۲۲.

The Holy Quran, translated by Nasser Makarem Shirazi.

Sahifa Sajjadih, translated by Abdul Mohammad Ayati.

Ansarian, Hossein, 1996, Diar Asheghan, research by Mohsen Feizpour, Tehran: Dar al-Erfan Publications.

Friday, Hussein, 2003, Al-Masbar Fi Al-Naqd Al-Adabi, Damascus: Ittihad Al-Kitab Al-Arab.

Darabi, Mohammad Ibn Mohammad, 2000, Riyadh Al-Arifin Fi Sharh Sahifa Seyyed Al-Sajeddin, with comments by Sheikh Mohammad Taghi Shariatmadari, research by Hossein Dargahi, Endowment and Charity Organization, Tehran: Aswa.

Rezaei Esfahani, Mohammad Ali, 2008, Quran Interpretation Mehr, Qom: Quran Interpretation and Science Research.

Shirazi, Seyyed Mohammad, 1388, Sharh al-Sahifa al-Sajadih, Qom: Dar al-Irfan Publications.

Tabatabai, Seyyed Mohammad Hussein, 1995, Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran, Qom: Islamic Publications of the Qom Seminary Teachers Association.

Tayeb, Abdul Hussein, 1990, Atib al-Bayan fi Tafsir al-Quran, Tehran: Islam Publications.

Azzam, Muhammad, 2005, Al-Sardi Al-Khattab Poetry: Damascus, Publications of the Unity of the Arab Book.

Ghaemina, Alireza, 2011, Text Biology, Tehran: Institute of Islamic Culture and Thought.

Kristova, Julia, 2002, "Words, Conversation, Novel", translated by Payam Yazdanjoo, Tehran: Agha Publishing.

Modaresi Chahardehi, Mohammad Ali, 2000, Sharh Sahifa Sajjadih, Tehran: Mortazavi Publications.

Madani Shirazi, Seyyed Ali Khan, 1409 AH, Riyad al-Salkin fi Sharh Sahifa Seyyed Al-Sajeddin, research of Mohsen Hosseini Amini Dam, Qom: Islamic Publications Office.

Makarem Shirazi, Nasser, 1992, Sample Interpretation, Tehran: Islamic Library.

Malabashi Shirazi, Mohammad Baqir bin Mohammad, 1240 AH, The Lights of the Throne Fields in the Explanation of the Sajjadiyya Book, Isfahan: Al-Zahra Cultural Studies Institute.

Mamdouhi, Hassan, 2013, Intuition and Cognition, Qom: Book Garden Institute.

Musa, Khalil, 2000, in the Arabic poetry of Hadith, Damascus: Ittihad al-Kitab al-Arab.

Mousavi, Abbas Ali, 1411 AH, Fi Rahab Al-Sahifa Al-Sajadih, Qom: Dar Al-Murtada Publications.

Namvar Motlagh, February, 2011, Introduction to Intertextuality Theory: Theories and Applications, Tehran: Sokhan Publications.

Waadullah, Lydia, 2005, Introduction to the Poetry of Izz al-Din al-Manasra, Bija: Dar al-Mandlawi.

articles

- Halabi, Ahmad Ta'meh, 2007, "Forms of poetic diversity of verse poetry," Al-Muqaf Al-Adabi, p. 430, pp. 60-83.
- Seifi, Tayyeba, 1390, "The intertextuality of Abdul Wahab Al-Bayati's poems with the Holy Quran", Interdisciplinary researches of the Holy Quran, Vol. 2, No. 2, pp. 71-79.
- Abbaszadeh, Hamid, 1389, "Quranic adaptation in Nahj al-Balaghah", Journal of Interpretive Studies, Vol. 1, No. 1, pp. 38-55.
- Masbouq, Mehdi, Bayat, Hossein, 2013, "Quranic intertextuality in the poems of Ahmad Sharghi", Journal of Critique of Contemporary Arabic Literature, Yazd, Vol. 2, No. 2, 205-224.
- Mirzaei, Faramarz and Mashaallah Vahedi, 2009, "The intertextual relations of the Qur'an with the poems of Ahmad Matar", Persian literature and language, vol. 22.

COPYRIGHTS

© 2022 by the authors. Licensee Islamic Azad University Jiroft Branch. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

ارجاع: احسانی کیوان، حزباوی نوال، بینامتنیت دعای پنجاهم صحیفه سجادیه و قرآن، فصلنامه مطالعات قرآنی، دوره ۱۳، شماره ۵۲، زمستان ۱۴۰۱، صفحات ۴۸-۳۳.